

KIVÁNDORLÁS BÁCS-BODROG, TORONTÁL ÉS SZERÉM MEGYÉBŐL 1900 ÉS 1910 KÖZÖTT

GYÖRE ZOLTÁN

A dualizmus korában Magyarországon lezajló átfogó társadalmi változások egyik markáns tünete a migráció. A statisztikai adatok igen ékesszólóan tanúskodnak e jelenségről: a társadalom egyre nagyobb mozgékonyasága folytán a kiegyezéstől 1910-ig az országon belül 5,5 millió ember változtatta meg lakhelyét, emellett mintegy 2,4 millióan külföldre vándoroltak, míg az országba költözöttek száma megközelítette a négyszázezret. Ehhez még hozzá kell adnunk a körülbelül félmilliónyi visszavándorlót¹, amiből következik, hogy a migráció valamelyik formájával érintettek összege meghaladta a 8 milliót! Emiatt nehéz elképzelni, hogy 1910-ben Magyarországon létezett család, amelyet ennek a népmozgásnak valamelyik változata ne érintett volna.

A mai Vajdaság területéről az emigráció a múlt század hetvenes éveiben indult meg, kisméretű volt, és elsősorban Szlavónia felé irányult. Tekintettel arra, hogy Szlavónia a magyar koronához tartozó területnek számított, ez esetben nem is lehet igazi kivándorlásról beszélni. A nyolcvanas évek folyamán a rossz termés miatt és a felvidéki honfitársaik példáját követve az Egyesült Államokba indultak a szlovák és ruszin emigránsok első csoportjai is. A következő évtizedben a kivándorlási hullám megmozgatta a magyarokat és németeket is, emellett jelentkezett egy új és jelentős útirány is – a Német Császárság, ahol az ipar robbanásszerű fejlődése miatt a mezőgazdaságban munkaerőhiány jelentkezett. A kilencvenes évekre esik a külföldi gőzhajózási társaságok ügynökeinek felbukkanása is. Térségünkben a kitelepedés propagálása és szervezése tekintetében különösen aktív szerepet vállalt a brémai Missler cég².

Az emigránsok száma 1902-ig elfogadható keretek között mozgott. Ez évben viszont Dél-Magyarországot is elérte az a kivándorlási láz, amely a hetve-

¹Magyarország Története, VII/1, Budapest, 1988, 412.

²Magyar Statisztikai Közlemények, Ú. S., 67., Budapest, 1918, 12.

nes években a Felvidéken ütötte fel fejét (elsősorban Sáros, Abaúj-Torna, Szepes és Zemplén megyékben)³. Ez a hullám északról a nyugati orszégrészen keresztül délre haladt, majd az 1903–1904-es években megérkezett keletre is, miközben jórészt elkerülte az ország központi fekvésű területeit. Az említett évtől kezdve az emigránsok száma megsokszorozódott, majd az 1905–1907-es periódusban kulminált – a kivándoroltak 57%-a ekkor hagyta el területeinket.

Természetszerűen felvetődik a kérdés, mi váltotta ki ezt az erőteljes folyamatot?

Az emigrációra elsősorban belső körülmények hatottak, de jelen voltak meghatározóan fontos külső tényezők is. Az alapvető okok mindenképpen az aránytalan birtokmegosztásban, a zsellérek nagy számában és a többé-kevésbé latens munkanélküliségben kereshetők. Emellett a történelmi források említik még a földbirtokok túlzott elaprózottságát, az alacsony életszínvonalat, a föld és az élelmiszerek magas árát, a magas kamatokat, az uzsorát, akárcsak a gépek betörését a mezőgazdasági termelésbe stb. Megemlíthetjük még azt a demográfiai nyomást is, amely a lakosság gyors szaporodása folytán érezte hatását a szemlélt időszakban. A déli területek esetében nem kell megfedkezünk arról a tényről sem, hogy olyan területekről volt szó, amelyekre már több mint két évszázada tartott a szervezett vagy spontán betelepedés, minek következtében a térség telítődött, így az ezerkilencszázas évek elejére a többszázados folyamat fokozatosan ellentétes irányt kezdett venni.

A kortársak és a jelenség későbbi tanulmányozói is fontos tényezőként tartották számon azt a szerepet, amelyet a gőzhajózási társaságok játszottak a kivándorlók motiválásában, hangsúlyozva ezek kifejezetten agresszív agitációját. Tény, hogy különféle cégek, engedéllyel vagy anélkül, igen intenzív propaganda- és szervezői tevékenységet fejtettek ki a kitelepedés ügyében. A német hajózási társaságoknak a liverpooli Cunard ellen indított tarifaháborúja nagymértékben csökkentette az amerikai hajójegy árát, emellett az ügynökök különféle kedvezményekkel és hitellehetőségekkel csalogatták a potenciális kivándorlókat. Elképzelhetjük az említett cégek kivándorlásból származó bevételeinek arányait, főként ha tudjuk, hogy a XX. század első évtizedében Európából több mint 8,1 millió emigránst szállítottak a tengerentúlra⁴, azaz naponta *átlagban* kb. 2200 embert!

Az ügynökök propagandáját bizonyos fokig megerősítették az Amerikába költözött rokonok és ismerősök levelei. Ezzel kapcsolatban Puskás Júlia tanulmányában kifejti, hogy a legtöbb kivándorló azokból a falvakból származott, melyeknek lakosai rokoni vagy baráti kapcsolatokban álltak olyan falvak lakosaival, melyeket a kivándorlási hullám már korábban érintett⁵. Ezt az állítást támasztják alá

³Idézett mű, 10.

⁴H. B. Parkes: Istorija SAD, Beograd, 1985, 482.

⁵Puskás Júlia: Emigration from Hungary to the US Before 1914., 18.

az amerikai bevándorlási hivatal adatai is, melyek szerint a legintenzívebb immigráció idejében a bevándorlók 82%-a már rendelkezett rokonsággal az Államokban. Mégis, lényeges külső tényezőként nem a gőzhajózási társaságokat vagy azok ügynökeit kell megjelölnünk, hanem az USA erős vonzó hatását.

Ennek okait meg kell vizsgálnunk közelebbről, hiszen a déli megyékből kivándorlók 90%-a, országos méretekben pedig a kivándorlóknak 86%-a ezt az irányt választotta.

Több oka van az Amerikába vándorlásnak. Egyrészt a XIX. század során egyre inkább terjedt az a képzet, hogy az Egyesült Államok az ígéret földje, a korlátlan lehetőségek hazája. Ez az elképzelés, figyelembe véve az Egyesült Államokat jellemző polgári és személyi szabadságjogok széles skáláját, a korlátlan magánkezdeményezésre alapuló, dinamikusan fejlődő gazdaságot, továbbá kulturális és életmódbeli sajátosságát, alapjában véve pontos, ha az európai viszonyokhoz hasonlítjuk őket. Mégis, az egész folyamat mozgatói prózaiabb, kétoldalú érdekek találkozásából fakadtak. A kis híján szervezett betelepítésnek minősíthető folyamat az amerikai nagytőkések malmára hajtott a vizet (hogy ne mondjuk – a dollárt), tekintettel arra, hogy az USA-ban a munkásbérek állandóan magasabbak voltak az európaiknál, az olcsó munkaerő behozatala szuperprofit elérését vagy a munkabérek csökkentését tette lehetővé egyes termelési ágazatokban. Mindemellett jól jött az egyre erősödő szakszervezetekkel folytatott csatározásokban is. Másrészt a bevándorlóknak is megfelelt az üzlet, hisz olcsó munkaerőként is ötször-hatszor nagyobb bért kaptak, mint hazájukban⁶. Ezenkívül a mezőgazdasági munkások, akik Magyarországon csak fél évig találhattak maguknak munkát – a másik fél évben pedig a tartalékaikból tengődtek –, az amerikai iparban egész évi foglalkoztatottságra leltek. Szem előtt kell tartanunk azt is, hogy az európai országok Amerikával sem szabadságjogok, sem a gazdaság felszívó erejét tekintve nem tudtak versenyre kelni. Ez utóbbival kapcsolatban gondoljunk csak arra, hogy Németország – Európa leggyorsabban fejlődő országa – is csak mezőgazdasági munka végzésére igényelt vendégmunkásokat, hisz az iparban saját polgárait alkalmazta.

Az USA vonzerejének illusztrálásaként szolgáljon néhány adat: 1905-ben a búzatermés Magyarországon jó volt, a következő évben pedig igazán kitűnő, a pénzügyi és hitelügyletek sikeresen fejlődtek, az életszínvonal és a bérek emelkedtek, e kedvező körülmények ellenére viszont a kivándorlási hullám mégis éppen ekkor érte el a rekordértékeket. Így a három déli megyéből 1907-ben összesen 30 040 személy emigrált. Ezzel szemben 1908-ban, amikor az Egyesült Államokat pénzügyi válság rázkódtatta meg, vidékünkéről mindössze 5837-en távoztak, sőt ebben az évben majdnem hétezer visszatérőt regisztráltak – a szemlélt időszakban ez volt az egyetlen eset, amikor a hazatérők száma nagyobb volt a kiköltözőkénél. Az új amerikai elnök megválasztását és a pénzügyi helyzet stabilizálódását követően újból rohamosan növekszik a kivándorlók száma, de többé nem éri el az 1907-es szintet.

⁶Uo.

A tengerentúlra emigrálók túlnyomó többsége úgy tervezte, hogy csak addig marad távol szülőföldjétől, míg meg nem keresi az otthoni tisztességes megélhetést biztosító pénzüsszeget. Többnyire nem terveztek tartós letelepedést. Mégis, legnagyobb részük Amerikában maradt. Ennek több oka van, de az egyik mindenképpen az, hogy sokuknak az első világháború kitöréséig nem is volt elég idejük említésre méltó pénzüsszeg megtakarítására, a háború után pedig az Osztrák–Magyar Monarchia már nem létezett, Európa többé nem volt a régi.

Az emigránsok számát illetően az USA után következő második úticélnak a balkáni államok számítottak, elsősorban Szerbia, a kivándoroltak 4,4%-ával, a harmadik helyen pedig a német államok (a Német Császárság és Ausztria) 3,11%-kal. A Magyar Királyság területének egészét számítva második helyen Románia áll, míg az első és harmadik hely esetében egybeesés tapasztalható. Vidékünkéről a Román Királyságba mindössze 862-en, a nyugat-európai államokba 1445-en, más kontinensekre pedig csak 65-en emigráltak.

Az 1902-t követő években a kivándorlás ijesztő méreteket öltött. A három déli megyéből évente átlagban 11 000-en távoztak, úgyhogy az emigránsok száma a szemlélt időszakban elérte a 113 390-et.

A kivándorlás leg súlyosabban Torontál vármegyét érintette, ahonnan a szemlélt időszakban 62 493-an költöztek el. Ezerkilencszázötben a Magyar Királyság területén e megyéből származott a legnagyobb számú emigráns. Mégis ha számukat az összlakossághoz viszonyítjuk, az arány már nem ennyire rossz: ezer lakosra 21 kivándorló jutott (ilyen szempontból vizsgálva a magyarországi megyék közt a tizedik helyet foglalva el), míg a legrosszabb arányt Nagy-Küküllő megye esetében találjuk 32 emigránssal 1000 lakosra⁷. E terület számára a legsötétebb év az 1907-es volt, amikor is 18 510-en távoztak. A következő évben – az amerikai pénzügyi válság hatására – az emigránsok száma 2663-ra esett, hogy a továbbiakban az évi 6–700-as szinten stabilizálódjon. Az emigrációs hullám elsőként a zombolyai, a perjámosi és a csenei járást érintette, majd 1908-ig kiterjedt az egész megyére, azzal, hogy a legkisebb mértékű a szerbek által lakott alibunári, törökbecsei, pancsovai és kovačicai körzetekben volt. A leginkább sújtott (módosi, nagyszentmiklósi, párdányi, valamint a már említett zombolyai, perjámosi és csenei) körzetekben az intenzív kitelepedés következményeként a tényleges szaporulat negatív előjelet kapott, azaz e területek lélekszáma a szemlélt időszakban 7134 lélekkel csökkent.

Bács-Bodrog megyében a helyzet igen hasonlóan alakult: az emigránsok számának hirtelen emelkedése szintén az 1902–1907-es periódusra esett, míg később többnyire csökkenő tendenciát mutatott. A legtöbb emigráns itt is a németek soraiból került ki. Legnagyobb számban a zombori és palánkai körzetből költöztek el, de nem sokkal maradt le a külai, hódásági, apatini és újvidéki körzet sem, azzal, hogy legtöbben Apatinból emigráltak. Ez utóbbi való-

⁷ Magyar Statisztikai Közlemények, Ú. S., 67., Budapest, 1918, 1.

színiüleg azzal magyarázható, hogy e városban igen sok napszámos élt. A megye területét összesen 34 931 ember hagyta el, ebből 2206-an (6%) a municipális városokból eredtek.

Annak ellenére, hogy a kivándorlók száma évről évre növekedett, mégis úgy tűnik, hogy a Szerém megyeiek voltak legkevésbé hajlamosak emigrálni: a szemlélt tízéves időszakban „mindössze” 11 674-en távoztak, ebből 1130-an Zimonyból, tehát a város közel 10%-a. Ez a helység határmenti fekvésével, Szerbia közelségével magyarázható, hisz oda ment az emigránsok egyharmada.

Időszakunkban a mai Vajdaság területéről összesen 113 390-en emigráltak, azaz a lakosság 6%-a. Ha figyelembe vesszük az állami nyilvántartást megkerülő és a visszatelepülők feltételezett számát, újból 110 000 körüli összeget kapunk, ez pedig a Magyar Királyságból kivándoroltak megközelítőleg 10%-át teszi ki.

A kivándorlás nagy arányai komoly gondba ejtették Magyarország vezető köreit, ugyanis e jelenség esetenként már a tényleges népszaporulat pozitív alakulását is erősen megkérdőjelezte, és egyre inkább erősödött az a félelem, hogy az ország elveszti legjobb munkaerejét, valamint katonaköteles férfiai. A kivándorlás megfékezése érdekében olyan mélyreható beavatkozásokra lett volna szükség, amelyeket már csak az állam politikai és gazdasági rendszerének a gyökeres megváltoztatása tett volna lehetővé. Erre viszont az uralkodó körök nem mutattak kellő hajlandóságot, így csak részmegoldásokkal, illetve a kivándorlás enyhítésére, rendszabályozására vonatkozó törvények meghozatalával lehetett próbálkozni.

Az első ilyen törvényt 1903-ban alkották meg (1903: III. tc.), és a helyi közlekedési hálózat kiépítésére vonatkozott⁸. E törvény célja az volt, hogy munkalehetőséget teremtsen minél több munkanélküli és szegény ember számára otthonaik közelében. Emellett a szállítási körülmények javításától a termékek gyorsabb értékesítését és áruk csökkenését várták.

A második törvény is 1903-ból származik, és a kitelepedés egészének szabályozását, ellenőrzését volt hivatott szolgálni. Így például korlátozta a gőzhajózási társaságok és ügynökeik tevékenységét, a belügyminisztériumon belül elrendelte egy Kitelepülési Tanács megalakítását, valamint létrehozta a kitelepülési biztosi tisztségét, igen széles hatáskörrel. A törvény elrendelte állami alap létrehozását, melynek célja az emigránsok kulturális, vallási, szociális szükségleteinek, valamint esetleges hazatelepülésüknek pénzelése volt.

Az emigrációra vonatkozó harmadik törvény (1909: II. tc.) tulajdonképpen az előző rendelkezéseinek kibővítését és megszigorítását jelentette⁹.

Sem ezek, sem az ipar fejlesztésére, a nagyobb foglalkoztatottságra, a munkások és napszámosok szociális helyzetének javítására vonatkozó más törvé-

⁸Magyar Törvénytár, 29., Budapest, 1904

⁹Magyar Törvénytár, Budapest, 1909

nyek nem tudták megakadályozni a lakosság tömeges kivándorlását – csak az első világháború kitörése szüntette meg területeinken, ideiglenesen, ezt a jelenséget.

Ha már a kitepedés folyamatát nem tudta leállítani, a hatalom igyekezett legalább azt megakadályozni, hogy az emigránsokat hazájukhoz kötő érzelmi és kommunikációs szálak megszakadjanak. Ilyen megfontolásból az állami hivatalok minél alaposabb betekintést próbáltak nyerni az emigráció méreteibe és jellegzetességeibe. Nagyrészt ennek köszönhetjük a kivándorlókra és visszatelepülőkre vonatkozó állami nyilvántartás és statisztikai feldolgozás 1899-es beindulását. Ettől kezdve kialakult a jól szervezett és szerteágazó adatbegyűjtő hálózat. Alapszinten ezt a tevékenységet a községi és az elsőfokú rendőri hatóságok végezték. Ők rendelkeztek az emigránsok személyi nyilvántartólappjaival is. A megyei összesítő adatokat az alispán és a rendőrkapitány küldte a Belügyminisztériumba. Ezeket az adatokat az Állami Statisztikai Hivatal kiegészítette a külföldi gőzhajózási társaságok információival, ily módon kialakítva a végső számadatokat.

A kivándorlók legnagyobb hányada a nyugat-európai kikötőkből indult a tengerentúlra. Annak érdekében, hogy mozgásukat minél jobban ellenőrizhesse, a magyar kormány 1903-ban szerződést kötött a liverpooli Cunard Steam Ship komániával, mellyel e társaság megszerezte a magyarországi kivándorlók USA-ba szállításának kizárólagos jogát. Egyben persze a magyar hatóságok alapos ellenőrzésük alá vonták az említett vállalatot. A szerződés értelmében a Cunard heti két hajót volt köteles indítani Fiuméből az Egyesült Államokba, ez viszont gyorsan elégtelennek bizonyult. A vállalat teljesítőképessége tartósan kicsi maradt a kivándorlók szükségleteihez viszonyítva, úgyhogy többségük továbbra is külföldi kikötőből indult hosszú útjára, míg a Cunard az évi 50 000-es kvótájából a kivándorlóknak csupán 17–30%-át volt képes elszállítani. Más szóval, az emigránsok közel 60%-a Hamburgból és Brémából, 10%-uk pedig Antwerpenből indult el.

Az európai kikötőkből New Yorkba érkeztek, ahol az amerikai hatóságok fogadták őket. Legnagyobb részük az Egyesült Államokban telepedett le, míg egy kisebb hányaduk Kanada, Brazília vagy Argentína felé folytatta útját. Legtöbben New York, Pennsylvania és Ohio szövetségi államokban telepedtek le, de megtalálhatjuk őket Illinoisban és New Jersey-ben is. Kilencven százalékuk az iparban talált munkára, ezeknek fele pedig Pennsylvania és Ohio szénbányáiban és vasműveiben.

A kivándorlás iránya és intenzitása mellett érdemes figyelmet szentelni az emigránsok nemzeti hovatartozására is.

	A mai Vajdaság területéről kivándorlók nemzeti összetétele százalékokban	A mai Vajdaság akkori lakosságának nemzeti összetétele százalékokban
Németek	54,0	24,7
Szerbek, horvátok	21,6	34,9
Magyarok	10,0	26,3
Románok	6,8	4,9
Szlovákok	4,7	3,4
Ruszinok	1,5	0,9
Többi nemzetiség	1,4	4,9
Összesen	100,0%	100,0%

Láthatjuk, hogy az emigránsok közel kétharmadát az állam két domináns nemzetének fiai képezték, míg a nemzetiségek részvétele valamivel egyharmad fölött volt, tehát a lakosságban meglévő arányuk alatt. A másik dolog, ami szemet szúr, az az, hogy a szerb és magyar kivándorlók százalékaránya érezhetően kisebb, mint az összslakosságban, ezzel szemben más nemzetiségek – elsősorban a németek – aránytalanul nagy mértékben telepedtek ki.

A kivándorlók abszolút többségét a németek teszik ki. A magyar hivatalos statisztika szerint a szemlélt területeket 61 081 német hagyta el. Ebből legtöbben Bánátból (63%) voltak, majd Bácska (31%), és végül Szerémség következett (6%). Elsősorban a falvakból és kisvárosokból származtak, tekintettel arra, hogy a törvényhatósági joggal rendelkező városokból mindössze 2658 (4,3%) német emigráns volt.

Kissé meglepő a közmondásosan jól szituált németség ilyen nagy részvétele az emigrációban. A kivándorlásra motiváló általános gazdasági és szociális tényezőknél kívül ebben közrejátszhatott még néhány ok: az angolszász világ számukra nyelvilag, mentalitás tekintetében és kulturális szempontból is közelebb állt, mint a magyarok vagy szlávok számára – hiszen az Egyesült Államok lakosságának nagy hányada német nemzetiségű volt. Másrészt a már említett szilárdabb anyagi alapjaik is a többiekénél jobb kiindulási helyzetet biztosíthattak számukra. Még valami: a német családokon belül a földbirtok elaprózódásának megakadályozása végett a birtokot egészében a legidősebb fiú örökölte, míg a fiatalabb gyerekeknek a családfő földet vásárolt, vagy pénzt adott kisipari illetve kereskedelmi tevékenység végzésére¹⁰. A föld árának ez idő tájt érezhető emelkedése ezt a gyakorlatot megkérdőjelezte, így a fiatalabb fiúgyerekek egyre többször határozták el magukat arra, hogy a nekik járó részzel a tengerentúlon próbálnak szerencsét.

A kivándorlók közt számarányukat illetőleg második helyen a szerbek és

¹⁰K. Čehak: Političke borbe u Bačkoj i Banatu 1906–1909, Novi Sad, 1987, 150.

horvátok álltak¹¹, összesen 24 466 emigránssal, azzal a megjegyzéssel, hogy Szerémséget kivéve, ahol az emigránsok megközelítőleg 19%-át képezik, a horvátok részaránya elenyésző – a szemlélt területekről mindössze körülbelül háromezren távoztak – tehát második helyen tulajdonképpen a szerbek vannak.

Legtöbb szerb Bánátot (11 359), majd Bácskát (6324) és végül Szerémséget (kb. 4200-an) hagyta el. A szerb kivándorlók a déli megyék kivándorlóinak kb. 19%-át tették ki, az összlakosságnak pedig megközelítőleg 29%-át, tehát a magyarokhoz hasonlóan kevésbé voltak kivándorlásra motiválva, mint a többi nemzetiség, melyek érezhetően a lakosságon belül meglévő százalékarányuknál nagyobb mértékben távoztak. Ez különben megegyezik az országos szinten tapasztalható tendenciával is.

A harmadik helyet a magyarok foglalták el 11 296 emigránssal. Legtöbben Bácskából költöztek külföldre (6221), ezt követte Bánát 4518 kivándorlót és Szerém megye 518-cal.

A magyarokat a románok követték összesen 7769 emigránssal (a kivándorlók 6,8%-a). Kilencven százalékuk bánáti származású volt, de tíz közül csak egy emigrált a Román Királyságba, míg a többiek az Egyesült Államokba vették útjukat, akárcsak a horvátok, a ruszinok vagy a szlovákok – ezzel is alátámasztva azt a nézetet, miszerint a kivándorlásnak nem politikai-nemzeti, hanem gazdasági jellegű mozgatórugói voltak.

A gazdasági és szociális indítékok döntő voltát megerősíti az emigránsok foglalkozás szerinti megoszlása is: napszámosok és zsellérek (61,5%), parasztok (17%), munkások és ipari segédszemélyzet (11,3%) stb. Tehát a magyarországi gazdaság szerkezete és sajátosságai által leginkább veszélyeztetett kategóriák képviselőiről volt szó. Magyarországon 1910-ben a magyarok képezték a parasztság 40%-át, a föld nélküli parasztok 58%-át, míg részarányuk az összlakosságban 48%-ot tett ki¹²! Ebből is következik, hogy alacsonyabb részarányuk a kivándorlók közt (magyarországi szinten ez 33% volt) nem származhatott valamiféle jobb anyagi helyzetükből (másképp azt is láttuk már, hogy pont a jómódúakként ismert németek emigráltak a legnagyobb arányban). Inkább arról volt szó, hogy a Magyarország, jórészt, perifériális részeit lakó nemzetiségiek a távolság és nyelvi nehézségek miatt (kisebbik hányaduk beszélte a magyar nyelvet) ritkábban tudtak elhelyezkedni a gazdaságilag fejlettebb budapesti körzetben. Ilyen körülmények mellett soraikban az Egyesült Államok vonzereje jobban megnyilvánult, mint az ország központi részein. Ezenkívül a határ menti övezetek lakosságát a szomszédos államok is vonzották: Ausztria fejlettebb gazdaságával, Szerbia az iparosok és más szakemberek iránti szükségletével, Románia pedig termékeny földjeivel. Természetesen fi-

¹¹ A kivándorolt szerbek és horvátok számát Szerém vármegyében nem mutatták ki külön-külön, így sajnos az e két nép köréből emigráltak számát csak hozzávetőlegesen állapíthatjuk meg.

¹² Magyar Statisztikai Közlemények, Ú. S., 67., Budapest, 1918

gyeembe kell venni azt a tény is, hogy a kivándorlásra vonatkozó döntést sok esetben megkönnyítette a szomszéd állam népével való etnikai azonosság és kulturális közelség is.

Bizonyos sajátosságai miatt néhány mondat erejéig tárgyalnunk kell a törvényhatósági joggal rendelkező városokat is.

Az 1910-es összeírás alapján a municipális városok lakossága a mai Vajdaság egykori népességének 12%-át képezte, a kivándorlóknak viszont nem egész 5%-át, emellett részarányuk állandóan csökkent. Ez mindenekelőtt Szerémségre vonatkozott, ahol Zimony kezdeti 17%-os részvétele (az 1900–1905-ös időszakban) 6%-ra csökkent (1906–1910). A municipális városok részaránya még kisebb Bánátban, ahol 5%-ról a felére esik. Ez az arány legkevésbé Bácskában változott (6,5%-ról 5,7%-ra).

A megyék területéhez viszonyítva a városok esetében eltérés mutatkozik az emigránsok nemzeti szerkezetében is. Ez leginkább a magyarok esetében tapasztalható: részarányuk 20% a megyei 10%-os részvétellel szemben. Bizonyos emelkedés (3%-os) megfigyelhető a szerbeknél és horvátoknál is, míg a többi nemzetiség részaránya érezhetően csökken (a románoknál 0,8% 7,2% helyett, a németeknél viszont 48,5% 54% helyett).

A kivándorlás útirányában is vannak eltérések: kisebb az Amerikába emigráltak aránya, növekedett a balkáni államokba (elsősorban Szerbiába) tartók részesedése, a harmadik helyen pedig nem a német országok, hanem egyéb európai államok szerepelnek.

Az emigránsok országokénti százalékos megoszlása

Egyesült Államok	76
Balkán	14,3
Európa	4,7
Ausztria, Németország	2,2
Románia	1,8
Más kontinensek	1,1

A városok közül abszolút számokban legtöbb emigráns Újvidékről (1448), Pancsováról (1284) és Zimonyból származott. A lakosság számához viszonyítva első helyen Zimony van (6,6 kivándorló ezer lakosra), ezt követi Pancsova (6,1), Újvidék (4,3), Versec (3,1), Zombor (2) és végül Szabadka (0,1), amiből következik, hogy az emigráció legintenzívebb a határ menti városok esetében.

A kivándorlásról szerzett ismereteinket egy tíz személyből álló minta segítségével összegezhethetnénk.

Egy ilyen csoport 6 bánáti, 3 bácskai és 1 szerémségi emigránsból állna össze. Ebből 6 lenne férfi, 3 nő és valószínűleg egy fiúgyermek. A felnőttek a 18–35 éves korosztályba tartoznának. Nemzeti megoszlás szerint lenne 5 német, 2 szerb, 1 magyar és még ketten a többi nemzetiség közül – legvalószínűleg

nübb, hogy román vagy szlovák. Foglalkozásukat illetően hatan valamilyen módon a földműveléshez kötődnének, emellett lenne két ipari munkás és egy szolga, míg értelmiségit vagy kereskedőt igen nehezen találnánk egy ilyen csoportban. Hasonlóan nem valószínű, hogy bármelyikük is municipális városból származna. Az esetek többségében szeptember és március között kelnének útra. Kilencen az Amerikai Egyesült Államokba mennének, egy pedig valamelyik európai országba, legvalószínűbb, Szerbiába. Közülük legfeljebb három nem tudna írni. A kivándorlás célja pénzkeresés lenne földvásárlás vagy jobb megélhetési körülmények biztosítása végett. A hajójegyre szükséges anyagokat a gőzhajózási társaságoktól kapott hitelből, házuk eladásával, esetleg örökléssel biztosítanák. 1902 után – legvalószínűbb, hogy az 1905–1907-es időszakban – kelnének útra, ugyanakkor nagyon kicsi a valószínűsége, hogy 1908-ban indulnának. Nyolcan rendelkeznének megfelelő útlevéllel, és ugyanekkor lenne azok száma is, akik valamelyik nyugat-európai kikötőben szállnának hajóra, és csak ketten Fiuméből. New Yorkba érkezésüket követően valamelyik északkeleti szövetségi államban telepednének le, közülük esetleg egy folytatná útját Kanada, Brazília vagy Argentína irányába, habár ez kevésbé valószínű. Kilencen az iparban találának munkát, egy pedig a szolgáltatások terén, esetleg a mezőgazdaságban. Többségükre Ohio és Pennsylvania szénbányáiban és vasműveiben várna kemény munka. Tíz emigránsból valószínűleg csak kettő tért volna haza.

Végül szóljunk néhány szót a kivándorlás hatásáról. A déli megyékből az emigránsok a Magyar Királyság területéről elköltözötteknek körülbelül 10%-át tették ki, ekkora ennek a népességének részaránya Magyarország összlakosságában is, tehát innen nem volt aránytalanul sok kivándorló. Mégis, a szemlélt folyamat következtében csökkent a lakosság tényleges szaporulata: az előző dekád 7,3%-os szaporulata időszakunkban mindössze 3,5%-ra mérséklődött.

Másik következménye a lakosság nemzeti összetételének enyhe megváltozása volt: az 1900–1910-es időszakban megfigyelhető a németek részarányának esése 26,4%-ról 24,6%-ra a megyékben, és 19,4%-ról 16,8%-ra történi csökkenése a törvényhatósági joggal rendelkező városokban. Egész kis mértékben lett kisebb a románok részesedése (5%-ról 4,8%-ra), a ruszinoké és a szlovákoké pedig nem változott, míg a horvátok, a szerbek és főleg a magyarok részaránya emelkedett. A demográfiai hatások közt megemlíthetjük még a nemek közötti számbeli viszony megváltozását is – a nők javára. Természetesen ez utóbbinál jóval fontosabb az a tény, hogy Magyarországról emigrációval nemcsak a munkaerő-főlőleg távozott, hanem egyben a lakosság legaktívabb, legkreatívabb korosztályának képviselői is, akik mellesleg, az átlagosnál műveltebbek is voltak, tekintettel arra, hogy az emigránsok között az írástudók aránya meghaladta az országos átlagot.

A területeinket érintő kivándorlások hosszú sorában nem ez volt a legtömegesebb és legsúlyosabb következményt maga után vonó, de sajnos, nem is az utolsó.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

1. Magyar Statisztikai Közlemények, Ú. S., 42., Budapest, 1912
2. Magyar Statisztikai Közlemények, Ú. S., 46., Budapest, 1913
3. Magyar Statisztikai Közlemények, Ú. S., 61., Budapest
4. Magyar Statisztikai Közlemények, Ú. S., 64., Budapest
5. Magyar Statisztikai Közlemények, Ú. S., 67., Budapest, 1918
6. Magyar Statisztikai Évkönyv, 18, Budapest, 1910
7. Magyarország Története, VII/1, Budapest, 1988
8. H. B. Parkes: Istorija SAD, Beograd, 1985
9. Puskás Júlia: Emigration from Hungary to the US Before 1914., Budapest, 1975
10. Kalman Čihak: Političke borbe u Bačkoj i Banatu 1906–1907, Novi Sad, 1987
11. L. Rakić: Iseljavanje iz Vojvodine krajem XIX i početkom XX veka, Zbornik za istoriju Matice srpske, 23., Novi Sad, 1981
12. M. Marković, Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine, Novi Sad, 1966
13. Magyar Törvénytár, Budapest, 1904
14. Magyar Törvénytár, Budapest, 1909